

BOOST DEMOKRATIET I DAGLIGDAGEN

— til undervisere på gymnasiale
ungdomsuddannelser

Hvad gør du for at skabe et demokratisk og dialogisk læringsmiljø? Hvordan træner du dine elever i kritisk tænkning, og hvordan håndterer du som underviser følsomme og kontroversielle emner i din dagligdag? Denne artikel giver dig et indblik i nogle af de eksisterende materialer og redskaber, som kan inspirere og booste dit arbejde med demokrati i gymnasiets dagligdag.

Der er et fornyet behov for en øget pædagogisk og didaktisk opmærksomhed på demokrati i gymnasiets dagligdag; herunder demokratiske deltagelsesmuligheder, aktivt medborgerskab, kritisk tænkning og dialog om følsomme og kontroversielle emner. Opbygningen af demokratisk medborgerskab i dag kræver, at eleverne ikke blot læser om Grundloven og diskuterer politik, men også aktivt socialiseres og engageres i de nære fællesskaber såvel som i det omgivende samfund. Samtidigt skaber brugen af sociale medier både nye muligheder og ikke mindst udfordringer i selve undervisningen, ligesom det stiller nye krav til kritisk tænkning blandt eleverne. Derfor er det helt afgørende, at demokrati og kritisk tænkning får fornyet pædagogisk og didaktisk opmærksomhed blandt underviserne på landets gymnasiale ungdomsuddannelser.

I denne oversigtsartikel kan du finde inspiration til, hvordan du som underviser kan booste dit arbejde med at fremme elevernes demokratiske kompetencer. Målgruppen er alle elever, og arbejdet anses som en del af de danske gymnasiers grundlæggende mål om at

”forberede eleverne til medbestemmelse, medansvar, rettigheder og pligter i et samfund med frihed og folkestyre. Undervisningen og hele institutionens dagligliv må derfor bygge på åndsfrihed, ligeværd og demokrati og styrke elevernes kendskab til og respekt for grundlæggende friheds- og menneskerettigheder, herunder ligestilling mellem kønnene. Eleverne skal derigennem opnå forudsætninger for aktiv medvirken i et demokratisk samfund og forståelse for mulighederne for individuelt og i fællesskab at bidrage til udvikling og

forandring” (Lov om de gymnasiale uddannelser, §1, stk. 4).

Det er derfor afgørende, at gymnasiale ungdomsuddannelser styrker elevernes faglige, personlige, sociale såvel som demokratiske kompetencer.

Demokrati skal ikke kun opfattes som et politisk begreb, men som en måde at tænke og agere på. Det handler både om, hvordan vi er sammen med hinanden i det daglige liv, og hvordan vi taler med hinanden. En forudsætning for den demokratiske samtale og dialog er en nuanceret forståelse af verden omkring os. Derfor er det afgørende, at du som underviser i gymnasiet gør dig overvejelser over, hvordan du aktivt stimulerer elevernes nysgerrighed og kritiske tænkning. Ligeledes er det vigtigt, at læringsmiljøet giver eleverne mulighed for at gøre sig erfaringer med at indgå i og bidrage konstruktivt til forpligtende demokratiske fællesskaber.

Arbejdet med demokrati, medborgerskab og kritisk tænkning er således med til at styrke elevernes demokratiske selvtillid og handlekompetence. Samtidig skaber en didaktisk opmærksomhed på at styrke den demokratiske dimension i læringsmiljøet grobund for bedre trivsel i undervisningen såvel som i skolens øvrige sociale miljø. Hensigten er således at styrke den demokratiske ånd og aktive medborgerskab i landets gymnasiale ungdomsuddannelser.

Eksisterende materialer

Denne oversigtsartikel præsenterer et eksemplarisk udpluk af de seneste ti års udgivne materialer, der giver et indblik i, hvor du som underviser kan finde inspiration og hente konkrete læringsværktøjer til brug i det daglige

arbejde med at fremme elevernes aktive medborgerskab.

Indledningsvist præsenteres nogle iagttagede pædagogiske og didaktiske tendenser i de eksisterende materialer og redskaber, hvorefter udvalgte materialer, redskaber og cases beskrives. På den måde kan du bruge artiklen til dels at booste dine egne pædagogiske og didaktiske overvejelser over, hvordan du arbejder med elevernes aktive medborgerskab og kritiske tænkning, dels som inspirationskatalog for planlægningen af din undervisning.

Aktivt medborgerskab og kritisk tænkning er relevant i alle fag

Først og fremmest lægger de eksisterende materialer op til at give eleverne viden om og indsigt i demokratiet som politisk styreform. Da demokrati også må forstås som en livsform og omgangsform i dagligdagen, giver de eksisterende materialer ligeledes bud på, hvordan man som underviser kan arbejde med elevernes demokratiske deltagelsesmuligheder og aktive medborgerskab; herunder at eleverne kan forholde sig til omverdenens kompleksitet og reflektere over deres egne handlemuligheder.

Hertil har flere af de eksisterende materialer fokus på kritisk tænkning og dialog, hvor eleverne lærer at kommunikere og debattere på en konstruktiv måde. De eksisterende materialer lægger i overvejende grad op til, at træning i kritisk tænkning foregår gennem øvelser, der giver eleverne en konkret forståelse af og styrkelse i at kunne debattere, argumentere selvstændigt og være aktivt lyttende. Dette forudsætter imidlertid et fagligt oplysningsgrundlag og redskaber til at diskutere, hvordan ord og ytringer kan være værdiladede, vinklede

eller ændre betydning i en bestemt kontekst.

Der synes at være en tendens til, at langt de fleste eksisterende materialer er målrettet samfundsfag og dansk, men ikke desto mindre er demokrati, medborgerskab og kritisk tænkning relevant for alle fag og helt afgørende for, at unge mennesker lærer at begå sig i livet generelt. Derfor er der med den nye gymnasiereforms tværfaglige grundforløb gode muligheder for at indgå i tværfaglige projekter, som indtænker opbygning af demokratisk selvtillid, aktivt medborgerskab og kritisk tænkning i undervisningen, uanset fag og studieretning.

Dialog om følsomme og kontroversielle emner

Som underviser på en gymnasial ungdomsuddannelse kan du i dit daglige arbejde støde på problematikker omkring sårbare unge, kontroversielle ytringer, forskellige former for misbrug, mobning, eksklusion samt kulturelle uoverensstemmelser eller barrierer. Du tænker måske allerede på nogle bestemte situationer, hvor du ville ønske, at du som underviser havde været bedre forberedt til at håndtere situationen.

Faktisk er der en tendens til i de eksisterende materialer, at den didaktisk velovervejede dialog om følsomme og kontroversielle emner kan være med til at træne elevernes kritiske tænkning og dermed stimulere deres aktive medborgerskab.

I de eksisterende materialer tages følsomme og kontroversielle emner ofte op via rollespil og perspektivskifte. Dette kan for eksempel ske ved besøg af forskellige religiøse repræsentanter, men også ved

hjælp af redskaber som dilemmaøvelser, hvor eleverne skal tage stilling til en række etiske og politiske emner, der ofte vil være delte holdninger til. Hermed skabes nogle trygge øvebaner, hvor eleverne får mulighed for at gøre sig erfaringer med at lytte aktivt, stille undrende spørgsmål til hinanden samt argumentere for deres egne begrundelser og holdninger. Alt sammen kompetencer der indgår i evnen til kritisk tænkning.

Demokratisk læringsmiljø

Forudsætningen for et velfungerende demokrati i praksis er et godt fællesskab blandt elever på landets gymnasiale uddannelser. Den grundlæggende oplæring i demokratisk samvær foregår her, bl.a. i kraft af elevinddragelse i undervisningen, elevråd og demokratisk samtale. De eksisterende materialer peger desuden på, at bedre trivsel er afgørende for elevernes engagement i undervisningen og ikke mindst deres faglige og personlige udvikling. Når man som underviser skal arbejde understøttende og opbyggende med elevernes demokratiske selvtillid, aktive medborgerskab og kritiske tænkning, er det derfor oplagt også at hente inspiration i materialer, der understøtter udviklingen af inkluderende læringsmiljøer og trykke sociale fællesskaber.

Værd at overveje

Hvordan sikrer du, at eleverne gør sig erfaringer med medbestemmelse som aktive deltagere i forpligtende fællesskaber? Hvordan tackler du stereotype og nedsættende ytringer i dagligdagen? Hvordan håndterer du kontroversielle emner i din dagligdag, og hvordan er du med til at skabe et inkluderende og demokratisk læringsmiljø? For at finde svar på nogle af disse spørgsmål kan du hente inspiration i ovennævnte materialer. Men det egentlige arbejde foregår i praksis. Derfor lyder opfordringen: Boost demokratiet i dagligdagen.

Inspiration til praksis

Overordnet set er der allerede et solidt fundament at bygge videre på i arbejdet med elevernes aktive medborgerskab og kritiske tænkning med alt fra undervisningsmaterialer på EMU.dk (Danmarks Læringsportal), DCUM (Dansk Center for Undervisningsmiljø), Institut for menneskerettigheder til private organisationer, såsom 'Stærke Fællesskaber – Forebyggelse af radikaliserings og ekstremisme', Psykiatrifonden og ikke mindst Verdensklasse.dk.

Herunder kan du finde inspiration til det videre arbejde med demokrati, demokratiske deltagemuligheder, medborgerskab samt kritisk tænkning og dialog om kontroversielle emner:

Demokrati under udvikling

Undervisningsministeriets kampagne "Demokrati under udvikling", som deles på www.emu.dk, tilbyder en række temaer med læringsaktiviteter og undervisningsforløb med fokus på fællesskab, demokrati og medborgerskab, men også i høj grad kritisk tænkning og kontroversielle emner.

Link til: [Demokrati under udvikling](http://demokratiunderudvikling.dk/) (<http://demokratiunderudvikling.dk/>)

Her er inspirationsmateriale til, hvordan unge opbygger handlekompetencer og erfaringer med demokratisk deltagelse og indflydelse. Materialet beskæftiger sig med både store og små fællesskaber, beslutningsprocesser og kompromiser under de fem hovedtemaer: 1) Demokratiske fællesskaber, 2) Den demokratiske samtale, 3) Demokratisk deltagelse, 4) Demokratiske handlekompetencer og 5) Kildekritik og kildekritisk refleksion.

Tag eksempelvis caseøvelsen "Ansvar for fællesskabet" ([læs mere](#)), som handler om samfundets fællesskaber, samt de fællesskaber eleverne til dagligt indgår i og er en del af. I kan arbejde med kompromiser og fælles beslutningsprocesser bl.a. ved brug af rollespil, cases og ved at invitere en lokal forening eller virksomhed på besøg.

Kilde: Undervisningsministeriet, "Demokrati under udvikling", 2018 ([se her](#)).

Sæt verdensmålene på skoleskemaet

Et digitalt læringsite om FN's verdensmål for bæredygtig udvikling med viden om de sytten nye verdensmål, baggrundsinformation om verdens udviklingstilstand og tendenser, samt konkrete øvelser i forskellige fag.

Link til: Verdensmålene (<https://www.verdensmaalene.dk/>)

Formålet er at give eleverne et større perspektiv på egen dagligdag og verdenen omkring ved at sætte verdensmålene for bæredygtig udvikling på skoleskemaet. Her får eleverne taget stilling til og reflekteret kritisk gennem innovative diskussions- og holdningsøvelser. De får reflekteret over deres egen position og handlemuligheder i forhold til Verdensmålene, og hvordan de i deres hverdag kan være med til at gøre en forskel i verden.

Derudover tilbyder Verdensklasse.dk i samarbejde med Mellempfolkeligt Samvirke en workshop kaldet "Verdensmålskamp" ([læs mere](#)). Hvert år i september udbreder "Verdenstimen" desuden kendskabet til verdensmålene på skoler og ungdomsuddannelser i Danmark i samarbejde med en række danske NGO'er ([læs mere](#)).

Kilde: UNDPs nordiske kontor i Danmark, Globale Gymnasier og Mellempfolkeligt Samvirke, "Verdensmålene", 2018 ([se her](#)).

Forebyggelse af radikalisering og ekstremisme

StærkeFællesskaber.dk er en vidensportal med information om og inspiration til forebyggelse af radikalisering og voldelig ekstremisme i Danmark. Eleverne skal forholde sig nuanceret og kritisk til problematikker og reflektere over forskellige aktørers roller i forebyggelsesindsatsen.

Link til: Stærke Fællesskaber (<https://staerkefaellesskaber.dk>)

Eleverne udfordres bl.a. til at reflektere over, hvordan ord kan påvirke mennesker. Man siger, at ord skaber virkelighed, og at ord har magt. Nyheder bliver til tider reduceret til overskrifter, hvor konsekvensen af ordlyden eller begrundelsen for den pågældende holdning ikke belyses. Det er vigtigt, at eleverne forstår, at udsagn ikke nødvendigvis er fakta, samt tænker over, hvorfor de selv har de holdninger, som de har. Her tilbydes en række konkrete forløb og læringsaktiviteter, fx "Fjordstræ – opmærksomhed om fordømmes årsager og konsekvenser" ([læs mere](#)).

Kilde: Vidensportalen Stærke Fællesskaber, "Forebyggelse af radikalisering og ekstremisme", etableret af TrygFonden og CERTA, 2018 ([se her](#))

Demokrati, medborgerskab og demokratiske deltagelsesmuligheder

I Norge arbejdes der med demokrati, medborgerskab og demokratiske deltagelsesmuligheder på lignende måder som i Danmark ved bl.a. at give eleverne redskaber til at kunne reflektere, definere, kategorisere og diskutere relevante begreber og udsagn.

Link til: [Dembra](http://dembra.no/) (<http://dembra.no/>)

Som det fremgår af det norske Dembra-materiale er det afgørende, at den enkelte elev opøver et højere refleksionsniveau. Læringssitet indeholder en række temaer såsom 'Skolens forebyggende arbejde', 'Racisme, antisemitisme og gruppefjendtlighed' samt 'Radikalisering og voldelig ekstremisme' ([læs mere](#)). Under hvert tema findes relevante undervisningsoplæg og øvelser. Eksempelvis metoden "Forumteater" ([læs mere](#)), hvor eleverne kan opøve evnen til at vurdere mange forskellige handlingsalternativer i en given situation og efterfølgende være i stand til at træffe et mere reflekteret og kvalificeret valg. Dette kan give indsigt i diskriminerende strukturer, og hvordan fordomme påvirker vores handlinger.

Kilde: Dembra, Demokratisk beredskab mot rasisme og antisemittisme, 2016 ([se her](#)). Dembra er udviklet af 'Senter for studier av Holocaust og livssynsminoriteter' (HL-senteret), Det Europeiske Wergelandsenteret (EWC) og Institutt for lærerutdanning og skoleforskning ved Universitetet i Oslo (ILS).

Demokratiske forpligtelser og spilleregler

Institut for Menneskerettigheder har udarbejdet undervisningsmaterialer, hvor eleverne får en forståelse af begrebet ytringsfrihed og de demokratiske forpligtelser og spilleregler, samt de dilemmaer og konflikter, der kan ligge i friheden til at sige, hvad man vil.

Link til: Institut for menneskerettigheder - læringsportalen (<https://menneskeret.dk/viden/laeringsportalen/ungdomsuddannelse>)

På denne læringsportal finder du undervisningsmateriale til ungdomsuddannelser, herunder kampagner, forløb, øvelser, værktøjer og aktiviteter ([læs mere](#)). Eksempelvis "Demokrati Fordi", hvor eleverne reflekterer over, hvorvidt man gennem offentlige ytringer kan være med til at udgrænse og stemple visse grupper i samfundet i kraft af social og kulturel marginalisering. Derudover findes der også materialet "It takes all kinds" om mobning og diskrimination ([læs mere](#)) samt "Danmark på anklagebænken" med eksempler på krænkelser af menneskerettigheder i Danmark ([læs mere](#)).

Kilde: Institut for Menneskerettigheder i samarbejde med Integrationsministeriet og Ungdomsbyen, 2010 ([se her](#))

Bedre trivsel og psykisk sundhed blandt elever

Arbejdet med dialog om følsomme og kontroversielle emner forudsætter et trygt rum, hvor det er muligt at tage visse emner op til debat; og hvor det er muligt at være fælles om at være uenige. Derfor er god trivsel på gymnasiale ungdomsuddannelser en forudsætning for at kunne fremme elevernes aktive medborgerskab og kritiske tænkning.

Link til: DCUM (<http://dcum.dk/ungdomsuddannelse>)

Link til: Psykiatrifonden (<http://www.psykiatrifonden.dk/boern-unge/til-laerere/projekter-paa-skoler-og-ungdomsuddannelser.aspx>)

Som et led i at skabe bedre trivsel på landets ungdomsuddannelser har DCUM udviklet en række vejledninger til at sikre et godt undervisningsmiljø med fokus på fællesskab og antimobning ([læs mere](#)). Psykiatrifonden har ligeledes udarbejdet en konkret vejledning til undervisere på skoler og ungdomsuddannelser med henblik på bedre trivsel og psykisk sundhed blandt elever, som eksempelvis bliver udsat for krænkende billeddeling, mobning og præstationspres ([læs mere](#)).

Kilde: DCUM, 2018 ([se her](#)); Psykiatrifonden, "Projekter på skoler og ungdomsuddannelser", 2018 ([se her](#)).

Kontroversielle emner i skolen

Dette materiale er en undervisningspakke til undervisere, der ønsker at arbejde med kontroversielle emner, dvs. emner, der vækker stærke følelser og skaber spændinger i samfundet, fx vedrørende ekstremisme, seksuel orientering, kønsbaseret vold, misbrug af børn m.m.

Link:

http://www.theewc.org/content/download/2151/18798/file/111217_Kontroversielle%20emner%20i%20skolen.pdf

Formålet er bl.a. at fremme dialog mellem mennesker, som har andre værdier end en selv og respektere dem, hvilket står helt centralt i den demokratiske proces. Materialet er opbygget af aktiviteter, der understøtter arbejdet og udvikler underviserens kompetencer til at arbejde med kontroversielle emner i al slags undervisning.

Kilde: Nordisk Råd i samarbejde med Undervisningsministeriet, 2017 (se her).

Dette materiale er udarbejdet af VUDA-konsortiet bestående af VIA University College, Københavns Professionshøjskole, Als Research og Dansk Flygtningehjælp /Integrationsnet i samarbejde med Undervisningsministeriet (2018).